

Friedrich Engels om «Kapitalen»

Denne teksten er henta fra *Marx – Engels Arbeid og Kapital* utgitt av Forlaget Ny Dag, 1970. Feil kan ha forekommet under digitaliseringsarbeidet.

Friedrich Engels om «Kapitalen»

De to artiklene vi gjengir her skrev Engels i begynnelsen av mars 1868. De skulle gjøre de tyske arbeiderne kjent med første bind av «Kapitalen», som nyss var gitt ut. Artiklene ble offentliggjort i «Demokratisches Wochenblatt» i Leipzig i nr. 12. og 13. for 21. og 28. mars 1868. Redaktøren av dette bladet var Wilhelm Liebknecht.

Forlaget Ny Dag.

I.

Så lenge det fins kapitalister og arbeidere i verden, er det ikke kommet ut noen bok som er så viktig for arbeiderne som denne. Forholdet mellom kapital og arbeid, krumtappen som hele vårt nåværende samfunnssystem dreier seg om, er her for første gang utarbeidet vitenskapelig, og det med en grundighet og skarphet som bare var mulig for en tysker. Rett nok er verkene til en Owen, Saint-Simon, Fourier verdifulle og vil fortsette å være det, men det var forbeholdt en tysker å klatre opp til høyder der en kan se hele området av moderne samfunnsforhold ligge der klart og oversiktlig, likesom de lavere fjell under en som har utsyn fra den høyeste toppen.

Den politiske økonomi som har vært gjeldende inntil nå lærer oss at arbeidet er kilden til all rikdom og målestokken for alle verdier, slik at to gjenstander som det har tatt samme arbeidstid å frambringe, også har den samme verdi, og – siden i gjennomsnitt bare like verdier kan byttes innbyrdes – må de også byttes mot hverandre. Men samtidig lærer den at det eksisterer en slags opphopet arbeid som den kaller kapital, at denne kapitalen ved de hjulpekilder den har i seg øker det levende arbeids produktivitet til det hundre- og tusendobbelte og derfor gjør krav på en viss godtgjøring som man kaller profitt eller vinst. Som vi alle vet er virkeligheten den at profitten på det opphopede, døde arbeid stadig øker i omfang, at kapitalistenes kapitaler blir stadig mer kjempemessige, mens lønnen til det levende arbeid blir stadig mindre, massen av arbeidere som bare lever av arbeidslønn blir stadig tallrikere og fattigere. Hvordan kan man løse denne motsigelsen? Hvordan kan det bli noen profitt til overs for kapitalisten når arbeideren får erstattet den fulle verdien av sitt arbeid, den verdien han tilfører produktet? Og siden bare like verdier byttes mot hverandre, så skulle dette dog være tilfellet. Og på den annen side – hvordan kan arbeideren få den fulle verdi av sitt produkt, når – som mange økonomer vedgår – dette produktet blir delt mellom ham og kapitalisten? Den hittil gjeldende økonomi står rådløs overfor denne motsigelsen, skriver eller stammer fram flau, intetsigende talemåter. Selv de sosialistiske kritikere av økonomien vi har hatt å gjøre med hittil, evner ikke å gjøre mer enn å framheve motsigelsen, inntil Marx nå endelig har ettersporet denne profitts opphavsprosess helt ned til fødestedet og dermed har klarlagt alt.

Når det gjelder kapitalens utvikling, går Marx ut fra den enkle, notorisk foreliggende kjensgjerning at kapitalistene gjør sin kapital fruktbar ved å bytte: de kjøper en vare for sine penger og selger den etterpå for mer penger enn den har kostet dem. F. eks. en kapitalist kjøper bomull for 1 000 taler og selger den så for 1 100 taler, «tjener» altså 100

taler. Dette overskuddet på 100 taler ut over den opprinnelige kapital kaller Marx *merverdi*. Hva oppstår denne merverdien av? I følge økonomene byttes bare like verdier, og det er også riktig på den abstrakte teoris område. Innkjøpet av bomull og videresalget av den kan altså like så lite gi noen merverdi som når 1 sølvtaler byttes mot 30 sølvgrossen og disse skillemyntene igjen innveksles i en sølvtaler – noe en blir verken rikere eller fattigere av. Merverdien kan heller ikke oppstå ved at selgerne selger varene over deres verdi, eller kjøperne kjøper dem under deres verdi, siden hver av dem i tur og orden snart er kjøper, snart selger og dette altså går opp i opp. Like så lite kan profitten skrive seg fra at kjøper og selger snyter hverandre, for dette vil ikke skape noen ny verdi eller merverdi, men bare bety at den kapital som er for hånden, fordeles annerledes mellom kapitalistene. Trass i at kapitalisten kjøper varene til deres verdi og selger dem til deres verdi, trekker han ut mer verdi enn han skjøt inn. Hvordan går det til?

Kapitalisten finner under de nåværende samfunnsforhold på varemarkedet *én vare*, som har den eiendommelige egenskap at *forbruket av den er en kilde til ny verdi, skaper ny verdi*, og denne varen er – *arbeidskraften*.

Hva er arbeidskraftens verdi ? Enhver vares verdi måles ved det arbeid som går med til å framstille den. Arbeidskraften eksisterer i skikkelse av den levende arbeider, som trenger en bestemt mengde midler til livsopphold for seg selv og for familien, som sikrer at arbeidskraften består etter hans død. Den arbeidstid som går med til å framskaffe disse midlene til livsoppholdet utgjør altså arbeidskraftens verdi. Kapitalisten betaler ham hver uke og kjøper dermed bruken av arbeiderens ukearbeid. Så langt vil de herrer økonomer være noenlunde enig med oss om verdien av arbeidskraften.

Kapitalisten setter nå arbeideren i arbeid. I løpet av en bestemt tid vil arbeideren ha ytet så mye arbeid som var representert i hans ukelønn. Hvis vi setter at en arbeiders

ukelønn representerer tre arbeidsdager, så har en arbeider som tar til på mandag, når onsdagen er slutt, erstattet kapitalisten *den fulle verdi av den utbetalte lønn*. Slutter han så å arbeide? Aldeles ikke. Kapitalisten har kjøpt hans ukearbeid, og arbeideren må også arbeide de tre siste ukedagene. Dette *merarbeid* av arbeideren ut over den nødvendige tid som går med til å erstatte hans lønn, er *kilden til merverdien*, profitten, den stadig voksende oppsvulming av kapitalen.

Man skal ikke si det er en vilkårlig antakelse at arbeideren på tre dager opparbeider den lønn han har fått, og de tre øvrige dagene arbeider for kapitalisten. Om han akkurat bruker tre dager på å erstatte lønnen, eller to eller fire, det er her aldeles likegyldig og skifter også etter omstendighetene, men hovedsaken er at kapitalisten ved siden av det arbeidet han betaler for, i tillegg tilvender seg arbeid som han *ikke betaler for*, og det er ingen vilkårlig antakelse, for den dagen da kapitalisten i lengden bare fikk så mye arbeid ut av arbeideren som han har betalt ham i lønn, den dagen ville han måtte lukke porten, for hele profitten ville gå opp i røyk for ham.

Her har vi løsningen på alle de nevnte motsigelsene. Opphavet til merverdien (hvorav kapitalistens profitt utgjør en betydelig del) er nå ganske klart og naturlig. Arbeidskraften blir betalt til sin verdi, men denne verdien er langt mindre enn den som kapitalisten greier å vinne ut av arbeidskraften, og differansen, det *ubetalte arbeid*, utgjør nettopp kapitalistens andel, eller for å være nøyere – kapitalistklassens. For selv den profitt som bomullshandleren i eksemplet ovenfor tjente på sin bomull må – forutsatt at bomullsprisene ikke steg – bestå av ubetalt arbeid. Handelsmannen må ha solgt til en bomullsfabrikant som foruten de 100 taler kan tilegne seg nok en vinst på egen hand av sine varer, og som altså deler det innvunne ubetalte arbeid med handelsmannen. Det er dette ubetalte arbeid som i det hele

tatt underholder alle ikke-arbeidende samfunnsmedlemmer. Av det betales stats- og kommuneskattene på kapitalistklassens side, grunneiernes grunnrente osv. På det hviler hele den rådende samfunnstilstand.

På den annen side ville det være flaut å anta at det ubetalte arbeid skulle være oppstått først under de nåværende forhold, hvor produksjonen drives på den ene siden av kapitalister, på den andre siden av lønnsarbeidere. Tvert imot. Den undertrykte klasse har til alle tider vært nødt til å yte ubetalt arbeid. Under hele den lange tiden da slaveriet var den rådende form for organiseringen av arbeidet, måtte slavene arbeide langt mer enn det de fikk igjen i form av eksistensmidler. Det samme var tilfellet under livegenskapets herredømme helt til bøndernes pliktarbeid ble avskaffet – her lå tilmed håndgripelig i dagen forskjellen mellom den tid bonden arbeidet for sitt eget livsopphold, og merarbeidet for godsherren, . fordi det siste foregår helt atskilt fra det første. Formen er nå Forandret, men selve saken er blitt stående, og så lenge «en del av samfunnet har monopol på produksjonsmidlene, må arbeideren, fri eller ufri, ut over den arbeidstid som er nødvendig for hans eget livsopphold legge til en overskotts-arbeidstid for å produsere livs-fornødenhetene for eierne av produksjonsmidlene.» (Marx, s. 243.)

II.

I forrige artikkel så vi at enhver arbeider som er i tjeneste hos en kapitalist, gjør to-foldig arbeid: i løpet av en del av sin arbeidstid erstatter han den lønn han har fått av kapitalisten, og denne delen av arbeidet kaller Marx *nødvendig arbeid*. Men etterpå må han fortsette å arbeide og produserer i løpet av den tiden *merverdi* for kapitalisten, hvorav profitten utgjør en betydelig del. Denne delen av arbeidet kalles merarbeid.

La oss anta at arbeideren arbeider tre dager av uken til

erstatning for sin lønn, og tre dager for å produsere merverdi for kapitalisten. Annerledes uttrykt betyr dette at han med tolv timers arbeidstid pr. dag arbeider seks timer daglig for sin lønn og seks timer for å skaffe merverdi. Uken kan man bare avtvinge seks dager, og selv om man trekker søndagen inn, bare sju – men av hver enkelt dag kan man innvinne seks, åtte, ti, tolv, femten og tilmed enda fler arbeidstimer. Arbeideren har til kapitalisten solgt en arbeidsdag for sin daglønn. Men – *hva er en arbeidsdag?* Åtte timer eller atten?

Kapitalisten er interessert i at arbeidsdagen blir så lang som mulig. Jo lenger den er, dess mer merverdi hoster han. Arbeideren har en riktig følelse av at enhver arbeidstime som han arbeider ut over å godtgjøre for arbeidslønnen, unndras ham urettmessig – han føler på egen pels hva det betyr å måtte arbeide altfor lenge. Kapitalisten slåss for sin profitt, arbeideren for sin helse, for et par timers fred og ro hver dag, for å kunne være menneske utenom det å arbeide, spise og sove. I forbifarten bemerket avhenger der slett ikke av den enkelte kapitalists gode vilje om han skal innlate seg på kampen eller ikke, for konkurransen tvinger selv den mest filantropiske av dem til å slutte seg til sine kolleger og gjøre like lang arbeidstid som de andre til regel.

Kampen for å fastsette lengden på arbeidsdagen har vart helt fra historien først kan oppvise frie arbeidere og fram til dagen i dag. I forskjellige yrker er arbeidsdagen tradisjonelt forskjellig, men i praksis overholdes den sjelden. Bare i tilfelle loven fastsetter arbeidsdagen og overvåker at den overholdes kan man virkelig si at man har med en normalarbeidsdag å gjøre. Og det gjelder hittil bare i fabrikkstrokene i England. Iler er det fastsatt ti timers arbeidsdag (10,5 timer de fem første ukedager,

7,5 på lørdag) for alle kvinner og for gutter mellom 13 og 18 ar, og siden mennene ikke kan utføre sitt arbeid uten disse, kommer også mennene inn under ti-timers-dagen. Denne loven har de engelske fabrikkarbeiderne selv erobret ved årelang

utholdenhet, ved den aller seigeste og mest hardnakkede kamp mot fabrikkene, ved hjelp av pressefriheten, organisasjons- og møteretten, og også ved å utnytte splittelsen innen de herskende klassene. Den er blitt de engelske arbeidernes Palladium, den er etter hvert blitt innført i alle store industribransjer og ble i fjor gjennomført for nesten alle yrker, i hvert fall der det arbeider kvinner og barn. Når det gjelder historien om regulering av arbeidsdagen i England på lovens vei, inneholder foreliggende verk et svært utførlig materiale. Neste «Nordtyske riksdag» vil også komme til å drøfte en næringslovgivning, og dermed en regulering av fabrikkarbeidet. Vi regner med at ingen av representantene som er satt inn av de tyske arbeiderne går til å drøfte denne loven uten på forhånd å gjøre seg fullt fortrolig med *Marx'* bok. *Det er i dette stykke mye som trenger å bli gjennomført.* Splittelsen i de herskende klassene gjør situasjonen gunstigere for arbeiderne enn den noen gang har vært i England, fordi *den alminnelige stemmerett tvinger dem til å beile om arbeidernes gunst.* Under slike vilkår er fire eller fem representanter for proletariatet *en makt* så sant de forstår å utnytte sin stilling, så sant de fremfor alt forstår hva saken gjelder, noe borgerne ikke gjør. Og her har de i *Marx'* bok alt materiale ferdig for hånden.

Vi hopper her over en rekke meget fine undersøkelser av mer teoretisk interesse, og skal bare komme inn på sluttkapitlet, som handler om akkumuleringen eller opphopningen av kapital. Her blir det for det første påvist at den kapitalistiske produksjonsmetode, dvs. den produksjonsmetode som er fremkalt av på den ene siden kapitalister og på den andre siden lønnsarbeidere, ikke bare stadig påny produserer kapitalen for kapitalisten, men samtidig også stadig på nytt produserer arbeiderens fattigdom, slik at det er sørget for at det på den ene siden består kapitalister som eier alle midler til livets opphold, alle råstoffer og arbeidsinstrumenter, og på den andre siden den store massen av arbeidere, som er tvunget til å selge sin arbeidskraft til disse kapitalistene for et

kvantum eksistensmidler som i beste fall akkurat så vidt rekker til å holde dem i arbeidsdyktig stand og oppdra en ny generasjon arbeidsdyktige proletarer. Men ikke nok med at kapitalen reproducerer seg: den formerer seg og vokser også stadig – og dermed dens makt over den eiendomsløse klassen av arbeidere. Og på samme måten som den selv reproduceres i stadig større målestokk, reproducerer den moderne kapitalistiske produksjonsmåten i stadig større målestokk, i stadig voksende tall klassen av eiendomsløse arbeidere. Kapitalens akkumulasjon reproducerer kapitalforholdet i utvidet skala, flere kapitalister eller større kapitalister på den ene pol, flere lønnsarbeidere på den andre.«. . . Kapitalens akkumulasjon er altså økning av proletariatet» (s. 645.). Men siden det på grunn av framsteg i maskinteknikk, forbedringer i landbruket osv. stadig trengs færre arbeidere til å skape det samme produkt kvantum, siden disse forbedringene – dvs. at arbeidere blir overtallige – skjer raskere enn økningen i den voksende kapital, hvor blir det så av dette stadig økende antallet arbeidere ? De danner en industriell reservearme, som i sløye eller middels gode tider betales *under* verdien av sitt arbeid og sysselsettes uregelmessig eller ligger på forsorgen, men som er uunnværlige for kapitalistklassen i tider med særdeles livlig forretning, slik som det foreligger håndgripelig i England – men som *under alle omstendigheter* tjener til å bryte de fast sysselsatte arbeidernes motstandskraft og holde lønningene deres lave. «*Jo større den samfunnsmessige rikdom er... desto større er den relative surplus-population*» (overskuddsbefolkning) eller «industrielle reserve-armé. Men jo større denne reservearmeen er i forhold til den aktive» (regelmessig sysselsatte) «arbeiderarmé, desto større masseomfang har *den konsoliderte*» (varige) «surpluspopulation eller de lag av arbeidere hvis elendighet står i omvendt forhold til deres arbeids kval. Jo større endelig lasaruskiktene av arbeiderklassen og den industrielle reservearme er, desto større er den offisielle pauperisme. *Dette er den absolutte, allmenne lov for den kapitalistiske akkumulasjon*» (s. 679).

Det er, strengt vitenskapelig påvist og de offisielle økonomer vokter seg nok vel for endog å gjøre forsøk på å gjen-drive det – noen av hovedlovene for det moderne, kapitalistiske samfunnssystem. Men er alt dermed sagt? Aldeles ikke. Like så skarpt som Marx framhever de slette sidene ved den kapitalistiske produksjon, like klart påviser han at denne samfunnsformen var nødvendig for å utvikle samfunnets produktivkrefter i en så høy grad at det vil muliggjøre en like menneskeverdig utvikling for *alle* samfunnsmedlemmer. Til det var alle tidligere samfunnsformer for fattige. Først den kapitalistiske produksjon skaper de rikdommer og produktivkrefter som skal til for å komme dit, men samtidig skaper den i og med masseomfanget av og undertrykte arbeidere den samfunnsklasse som mer og mer tvinges til å kreve at disse rikdommer og produktivkrefter nyttes til beste for hele samfunnet – istedenfor som i dag for en monopolistisk klasse.